

IMOTSKA TVRĐAVA TOPANA

ZAŠTITNI RADOVI

Bosiljka Bezić

Imotska tvrđava Topana¹ spada u red najznačajnijih srednjovjekovnih utvrđenja unutrašnjeg dijela Dalmacije. Nalazi se na klisuri nad Modrim jezerom, na padinama brda Podi iznad Imotskog. Prirodni položaj tvrđave, koji dominira nad imotskim poljem, branjen s jedne strane Modrim jezerom, a s druge Jelačića docem, bio je predodređen za utvrdu koji se zasigurno koristio od najstarijih vremena. Prvi put se spominje u spisima Konstantina VII Porfirogeneta sredinom X stoljeća i dalje u srednjovjekovnim izvorima kao oppidum, castellum, castrum.²

Njen oblik dokumentiran je za sada najstarijim crtežom iz početka XVIII stoljeća koji se nalazi u Državnom arhivu Venecije.³ Sastoji se iz gornjeg prostora sa čvrstim zidovima s ulazom na sjeveroistočnom uglu uz poluokruglu kulu, donjeg prostora s ulazom također branjenim poluokruglom kulom, te predzidja s glavnim ulazom, zidom sa okruglom kulom, koji potpuno zatvara prostor na padini pred južnim zidinama, i s palisadom kao drugom obranom predzidja.

Njen izgled u drugoj polovini XVIII stoljeća donosi Petar Corir u crtežu na naslovnoj strani rukopisnog katastika franjevačkog samostana u Imotskome iz 1774. godine. Stanje tvrđave početkom XX stoljeća dokumentirano je na dopisnicama iz tog vremena, od kojih donosim jednu iz 1901. godine.⁴

Od najstarijih vremena na tvrđavi su vršena pojačanja i popravci.⁵ Pojavom vatrenog oružja polovinom XIV stoljeća mnogo probojnije moći pojačane su južne i istočne zidine unutrašnjim zidom od 1,50–2,00 m debljine. O popravku tvrđave oko 1430. godine našao se natpis⁶ gdje herceg Stjepan Vukčić Kosača

¹ B. Klaić, Rječnik stranih riječi A–Ž, Zagreb 1978, str. 1360 – Tophana, tvornica topova, arsenal.

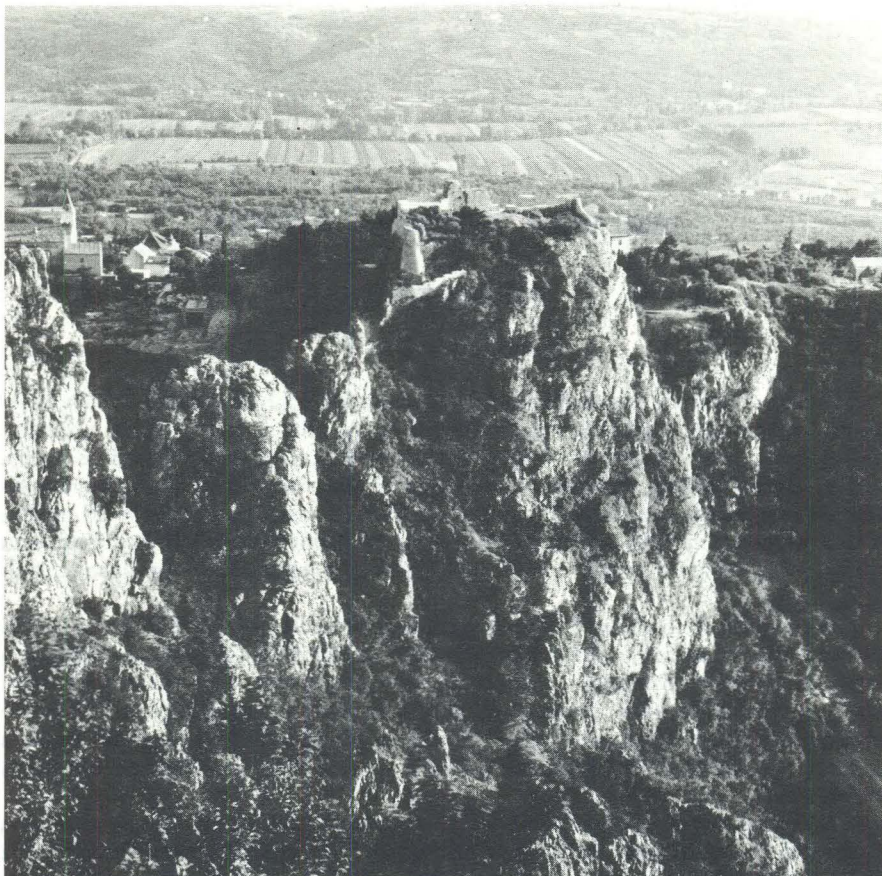
² Enciklopedija Jugoslavije, IV svezak, Zagreb 1960, str. 357.

³ Archivio di stato-Venezia, Sezione di fotoriproduzione, Riprod. N° 1377. 21. IV 1969.

⁴ G. Mattiazzi Fotografo Ligutich, Marce Editori Imoschi, Rovine Turche Imoschi-Ruševine Turske Imotski.

⁵ A. Ujević, Imotska krajina, Split 1954, str. 66.

⁶ Vidi bilješku 5.

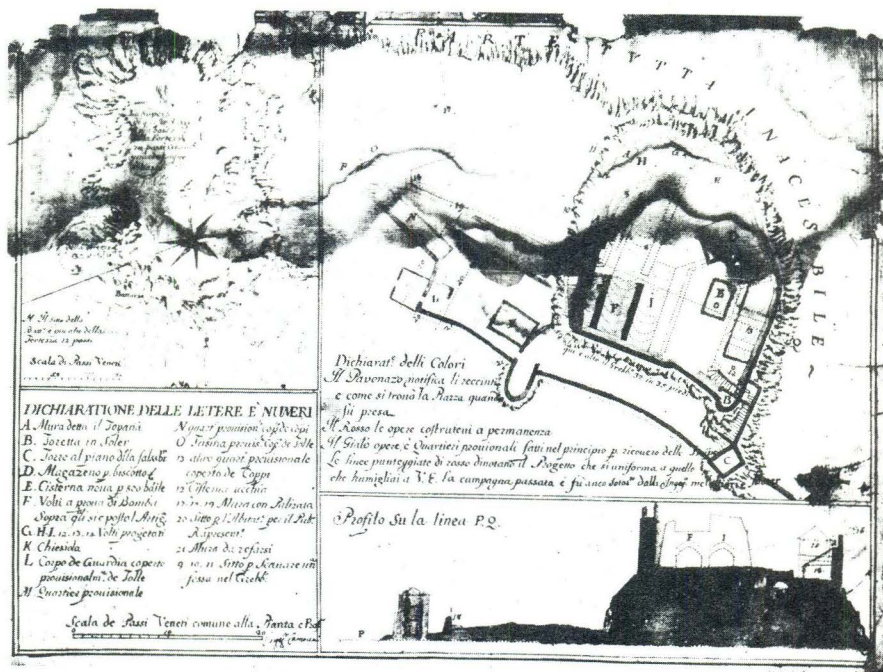
Položaj imotske tvrđave nad Modrim jezerom i imotsko-bekijskim poljem

popravlja tvrđavu u kojoj stanuje. Godine 1493. tvrđava pada u turske ruke te postaje sjedište turske vojne i upravne vlasti do 1717. godine. Za vrijeme tursko-mletačkih ratova tvrđava je popravljana i nadoziđivana.

Nakon osvajanja tvrđave 1717. godine od strane mletačke vlasti obavljaju se popravci nakon ratnih razaranja.⁷ Godine 1729. generalni providur Dalmacije šalje u Imotski Ivana Macanovića iz Trogira, iz poznate obitelji naših graditelja koji su radili na utvrdama Sinja, Knina i Zadra. On je obnovio glavna ulazna vrata i obrambeni zid s puškarnicama. Vrata u rustičnom baroku postoje još i danas, ali je 1920. godine nestala stražarnica iznad njih.

⁷ C. Fisković, Ignacije Macanović i njegov krug, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, Split 1955, str. 222.

Sredinom XVIII stoljeća Francesco Rossini, vojni inženjer Mletačke republike šalje vlastima u Veneciji izvještaj o postojećem stanju i potrebnim zahvatima na dalmatinskim utvrdama, među kojima i o imotskoj tvrđavi.⁸

Nacrt imotske tvrđave s početka XVIII stoljeća iz Državnog arhiva u Veneciji (Archivio di Stato-Venezia, Sezione di fotoriproduzione, Riprod. N° 1377)

Nakon nestanka turske opasnosti i propasti Mletačke republike Topana gubi svoje strateško značenje te je postepeno zanemarivana. Nagriza je zub vremena i još gore, postaje bogato nalazište građevinskog materijala. Konačno je napuštena oko 1816. godine⁹. Pri gradnji vodovodnog spremišta 1911. godine prekapa se središte gornjeg prostora, pri čemu se izgubila mogućnost saznanja o njenoj najstarijoj prošlosti. Radi prolaza vodovodne cijevi južna se zidina prekida eksplozivom. Predziđe Topane pred južnim zidinama s okruglom kulom potpuno nestaje zajedno s grobljem koje je tu osnovano nakon odlaska Turaka. Potpuno je nestao i cijeli zid prema Modrom jezeru na gornjem prostoru kao i kameni svod (1933. god.) u drugoj prostoriji na jugoistočnom uglu.

⁸ J. Velnić, Rukopis biblioteke Male braće u Dubrovniku o utvrdama u XVIII st. u Dalmaciji, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22, Split 1980, str. 176.

⁹ V. Vrečić, Župe Imotske krajine, I dio, Imotski 1978, str. 182.

Inicijativa da se spriječi daljnje rušenje Topane došla je od Skupštine općine Imotski 1972. godine. Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti iz Zagreba i Fond za kulturu iz Imotskog odobrili su sredstva za snimanje postojećeg stanja Topane. Članovi Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita izvršili su arhitektonsko i fotografsko snimanje tvrđave 1973. godine na temelju kojih je izrađen projekt konzervacije najugroženijih dijelova na gornjem i donjem prostoru tvrđave.¹⁰

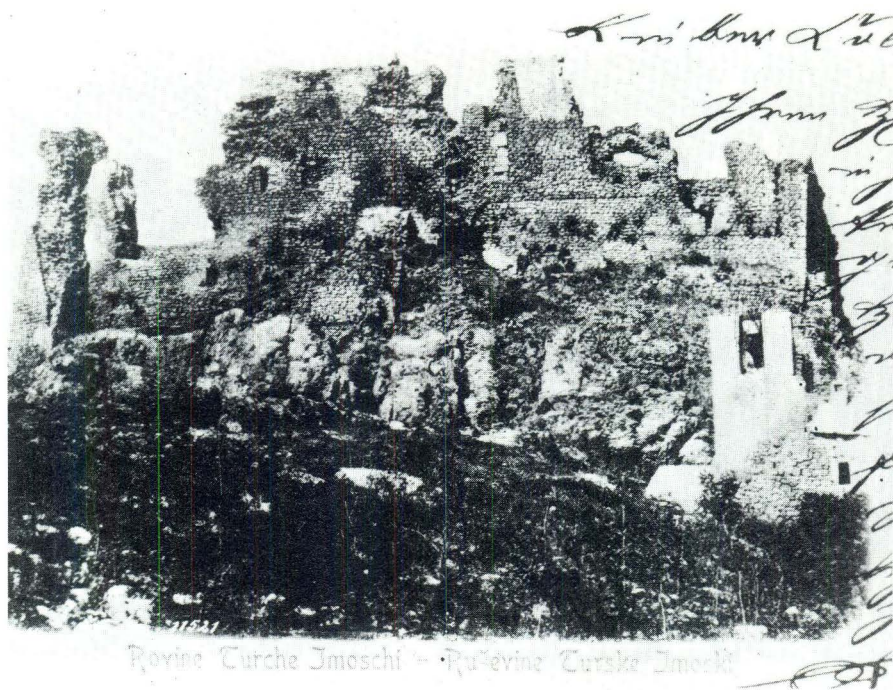

Imotska tvrđava na naslovnoj stranici katalistika franjevačkog samostana u Imotskom, crtež Petra Corira iz 1774. god.

Nakon dva stoljeća propadanja Topane radovi na njejoj konzervaciji počeli su 1978. godine udruženim sredstvima Republičke i Općinske Samoupravne interesne zajednice kulture. Nadzor nad radovima vodio je Regionalni zavod iz Splita, a radove je izvodio GP »Zagvozd« iz Zagvozda. S konzervacijom se nastavilo u 1979. te u 1981. god.

Zidine gornjeg prostora tvrđave bile su u vrlo ruševnom stanju, izgubivši velikim dijelom vanjsko lice zida te se njihova unutrašnjost rasipala i gubila statičku stabilnost. Bile su sklone padu, što se i dogodilo prilikom potresa 1974. godine ali srećom u manjem opsegu. Na donjem prostoru na istočnoj strani zid s puškarnicama uz poluokruglu kulu bio je porušen do temelja.

¹⁰ Arhitektonsko snimanje izvršili članovi arhitektonskog odjela Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu: B. Bezić, dipl. ing. arh, M. Brzović, ing. arh, i M. Popović, arh. tehn. Fotografija: D. Domančić, Ž. Bačić i V. Brtan. Projekt konzervacije: B. Bezić, dipl. ing. arh, i J. Ferić, dipl. ing. građ.

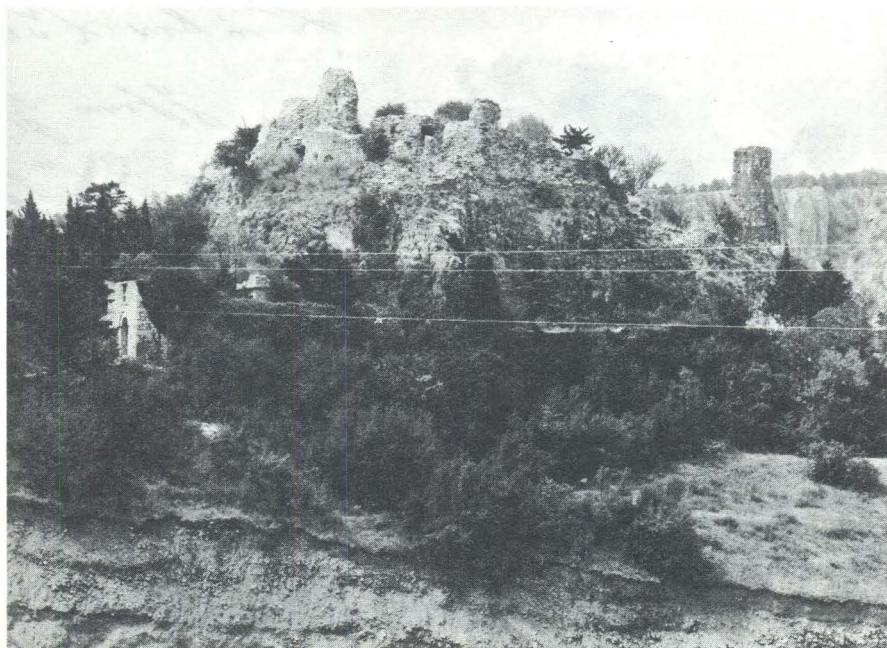

Snimak južnih zidina imotske tvrđave iz 1901. god.

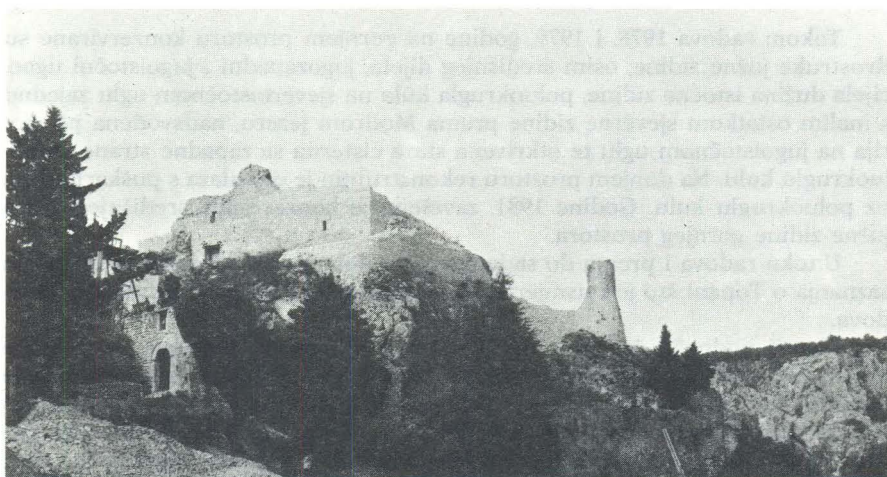
Tokom radova 1978. i 1979. godine na gornjem prostoru konzervirane su dvostruke južne zidine, osim središnjeg dijela, jugozapadni i jugoistočni ugao, cijela dužina istočne zidine, poluokrugla kula na sjeveroistočnom uglu zajedno s malim ostatkom sjeverne zidine prema Modrom jezeru, nadsvođena prostorija na jugoistočnom uglu te otkrivena stara cisterna sa zapadne strane uz poluokruglu kulu. Na donjem prostoru rekonstruiran je dio ulaza s puškarnicama uz poluokruglu kulu. Godine 1981. završena je konzervacija središnjeg dijela južne zidine gornjeg prostora.

U toku radova i prema do sada poznatoj dokumentaciji došlo se do novih saznanja o Topani što je i usmjeravalo konzervaciju i rekonstrukciju njenih zidova.

Čisteći podnožje južne dvostruke zidine od zemlje, kamenja i vegetacije otkrili su se počeci zidova temeljeni na živcu kamenu. Južna vanjska zidina je okomita, bez zakošenja. Kamen je vanjskog lica tvrdi vapnenac oblika izduženog pravokutnika površno obrađen. Čisteći duboku rupu na središnjem južnom dijelu zidine, za koju se smatralo da je nastala rušenjem vanjskog lica zida, otkrili su se ostaci praga ulaznih vrata u tvrđavu širine 163 cm. Lijevi ostatak praga, koji se sačuvao jer je uzidan u temelj zida, ima okruglu udubinu uz sam zid. To je mjesto za okomitu osovinu drvenih vratnica. Po tome se može ta vrata datirati u XIII ili XIV stoljeće, u romaničko stilsko razdoblje. Na desnom zidu vrata (gledano stojeći pred zidom) na visini oko 1 metra od ostatka praga nalazi

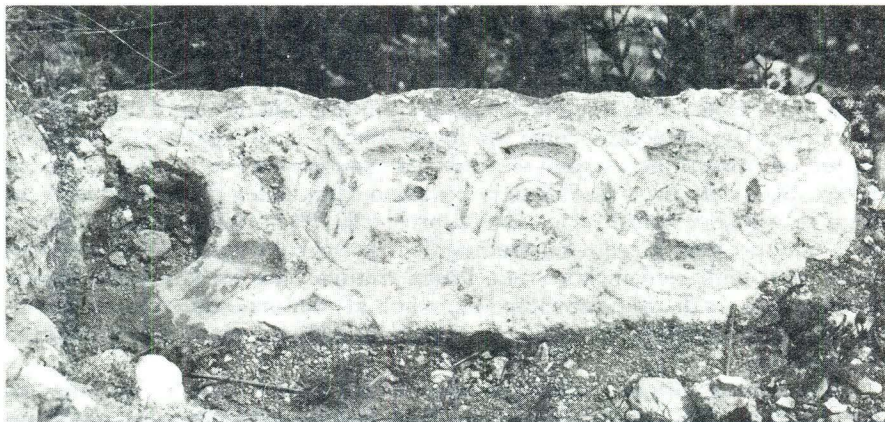

Imotska tvrđava prije početka radova 1978. god. (snimak V. Brtan)

Imotska tvrđava nakon radova 1982. god. (snimak V. Brtan)

se rov za gredu koja je iznutra učvršćivala vrata. Rov je dubok u unutrašnjosti zida oko 2 metra, a veličine 20×25 cm. Nadvoj vrata nije prepoznatljiv jer je potpuno urušen, ali sudeći po okruglim udubinama lijevo i desno u zidu, na visini od oko 3 metra od ostataka pragova, moglo bi se zaključiti da je bio od drvenih oblica. Nad vratima se nazirala neka udubina. Nakon skidanja vegetacije koja je tu rasla otkrio se prozor koji je točno u osi vrata. Skidajući dalje sloj zemlje i šuta pred otkrivenim vratima došlo se do zanimljiva nalaza. Na rubu stijene visoke oko 4–5 metara otkriven je prag sa udubinama za okomitu oso-

Kamen s pleterom nađen pred južnim zidinama imotske tvrđave 1980. god. (snimak Ž. Bačić)

vinu drvenih vratnica. Prag na rubu stijene svjedoči, da su najstarija i vjerojatno jedina vrata na tvrđavi bila pristupna preko drvenih stepenica ili rampe. Nkakvih drugih tragova za sada nije nađeno o drugačijem pristupu pa se pretpostavlja da je najstariji dio tvrđave zauzimaao samo gornji prostor. Prag je iz dva dijela. Jedan je dio, koji ima udubinu za osovinu vratnica, pilastar starohrvatske oltarne pregrade.¹¹ Na gornjoj strani po kojoj se hodalo nalazi se pleter s motivom učvorenih troprutastih kružnica uokviren rubnom trakom. Troprutaste vrpce križaju se međusobno u središtu kružnica. Pleter po stilu i rustičnoj izradi ide u red pleterne plastike IX stoljeća. Dužina pilastra iznosi 114 cm., širine 25 i debljina 20 cm. S jedne strane ima utor za ploču pluteja. Uzidan je oko 30 cm. u zid koji s desne strane obrubljuje prilaz do tvrđavskih vrata. Pleter je prilično istrošen jer se prolazilo preko njega tako da su obline troprutastih traka na nekim mjestima skoro nestale. Drugi dio ovog praga je većih dimenzija, vidljive dužine 77 cm, širine oko 45 cm. a debljine 34 cm. Gornja strana po kojoj se hodalo ima utor za vrata širok 19 cm. Uzidan je u kontrafor koji se u ravnoj liniji pruža do tvrđavskih vrata. Ovaj dio praga svojom veličinom i oblikom predstavlja dio praga ulaznih vrata nekog drugog objekta. Nema sumnje da su oba komada donesena sa srušene starohrvatske crkve koja se nalazila negdje u blizini.

¹¹ Pri otkriću tog praga pomogao je Marjan Lozo, arheolog-amater iz imotskog sela Poljica 1979. god.

Sadašnja crkvena Gospe od anđela datira iz 1788. godine,¹² a nalazi se u podnožju stijena pod južnim zidinama tvrđave. Do nje su zidovi stare crkvice označeni u nacrtu iz mletačkog Državnog arhiva iz početka XVIII stoljeća koji još nisu istraženi.

Širina vanjskog južnog zida, gdje se nalaze romanička vrata, varira od zapadne do istočne strane od 1,20 do 1,60 m. Iako je ovaj zid izgubio svoju visinu i mnogo površine vanjskog lica, ipak se na starim fotografijama-dopisnicama iz 1901–2. godine još vide izravnavajući redovi ispod prozora na istočnom dijelu, iznad vrata te iznad prozora nad vratima. Ti izravnavajući redovi mogli su se pratiti prilikom konzervacije središnjeg dijela iznad prozora nad vratima i u dubini zida koji je izgubio vanjsko lice. Unutrašnjost zida ispunjena je neobrađenim kamenjem razne veličine povezanim vapnenim mortom uz dodatak riječnog šljunka. Fuge su većinom otvorene, tek pri dnu zida na samoj stijeni zatvorene su bez izraženog udubljenja. Na fotografijama se vide okomite fuge lijevo i desno od prozora na ulaznim vratima. Na ostacima zida te su fuge još jedva vidljive. Svi ostali otvori nestali su nepovratno osim malog prozora na istočnoj strani zida gdje se nalazi i nadsvođena prostorija. Na vanjskoj zapadnoj strani zid je poduprt kontraforom kvadratnog tlocrta. Drugi kontrafor je na zapadnoj strani otkrivenih romaničkih vrata. Prilaz vratima omeđen je s jedne strane kontraforom, a s druge neizrazitim zidom koji ne ide ravno do vrata, što je vidljivo na tlocrtu tvrđave. Površina pred istočnim dijelom južnog zida popločana je kamenom.

Kao i mnoge druge srednjovjekovne tvrđave, i ova je dobila pojačanje južnog i istočnog zida s unutrašnje strane. To pojačanje na južnom zidu ne ide po cijeloj dužini sve do uglova. Debljina pojačanja je od 1,30 do 2,00 m. Ovo pojačanje moglo je nastati u prvoj polovini XV stoljeća, vezano uz pojavu novog vatrenog oružja velike probojne moći. Tom prilikom zatvorena su romanička vrata. Pojačan je i istočni zid, nešto više od polovine, od jugoistočnog ugla prema poluokrugloj kuli. Debljina starog vanjskog zida iznosi 1 m, a zid pojačanja 1,50 m. Na ovom dijelu stari vanjski zid sačuvao se do naših dana do visine niže od unutrašnjeg pojačanja. Taj stari zid zaobljeno prelazi u tlocrtu na jugoistočnom uglu ispred južnih zidina, a tu se sačuvao samo u temeljima tako da se ne može zaključiti kakav je tu imao oblik. Isto tako na istočnim zidinama prema sjeveroistočnom uglu, gdje završava zid pojačanja, stari vanjski zid pokazuje početak zaobljenog ugla prema zapadu, međutim, tu je zid odronjen skoro do živca kamena. Tu i razina gornjeg prostora pada prema poluokrugloj kuli. Moglo bi se pretpostaviti da je prvobitna utvrda tu i završavala a da se njen sjeverni zid kretao prema zapadu. Za ovu pretpostavku potrebna su arheološka istraživanja.

Spoj istočnog zida s poluokruglom kulom na sjeveroistočnom uglu bio je porušen do temelja. Tek jedan red kamena i trag zida na boku kule označavao je širinu tog zida koja iznosi 1 metar.

Na južnom zidu pojačanje je rađeno istim kamenom, tj. tvrdim vapnencem većeg formata i više kvadratnog oblika od vanjskog zida, ali isto tako tek nešto malo priklesan. Unutrašnjost zida ispunjena je lomljenim kamenjem u obilnom vapnenom mortu sa riječnim pijeskom. Taj je zid očuvao dosta dobro zatvorene široke fuge. Kod miniranja za proboj vodovodne cijevi na zapadnom dijelu juž-

¹² V. Vrčić, n.dj., str. 184.

nih zidina ostala su odvaljena dva kompaktna komada zida.

Na istočnim zidinama zid pojačanja djelomično je izgubio vanjsko lice prema unutrašnjosti. Tu su se otkrili tragovi drvene armature kojom je bio učvršćen. Drvo je posve nestalo ostavivši šupljine profila 10×12 cm. Armatura od tesanog drva bila je postavljena uzduž zida, vjerojatno na obje strane jer se nazire i poprečno učvršćenje. Drvena armatura primjenjivala se u srednjovjekovnim građevinama drvenim oblicama postavljenim poprečno za zidove širine veće od 1 metra, dok se za turske vladavine postavljala uzduž zida.¹³

Pojačanja na južnoj i istočnoj zidini mjestimično pokazuju prodor u stari zid, vjerojatno na mjestima oštećenja te je novi zid ispunjavao nastale šupljine u starom vanjskom zidu.

Nakon zatvaranja južnih ulaznih vrata unutrašnjim zidom, ulaz je povučen na sjeveroistočni ugao tvrđave. Na tom mjestu diže se poluokrugla kula. Njezina sjeverna i istočna strana ima zakošenje od temelja do sadašnje visine. Vanjsko lice kule izrađeno je kamenom kvadratnog oblika, pravilnije klesano, s dosta širokim fugama većinom otvorenim, osim u podnožju kule. Strana kule prema unutrašnjosti tvrđave po nacrtu iz Venecije bila je ravna. Nije se, međutim, sačuvao i njen izgled s te strane. Njena unutrašnjost je bila ispunjena kamenjem u obilnom vapnenom mortu pomiješanim sa crljenicom što je davalo veću čvrstoću. Na urušenoj unutrašnjoj strani opažali su se tragovi drvene armature, na svakih 1,80 m visine mjereno od podanka kule. Ta armatura postavljena je zrakasto prema vanjskom obodu. Na jednom se mjestu našao komad očuvane drvene armature koji je poslan na analizu radioaktivnim ¹⁴C ugljikom u Institut »Ruđer Bošković« u Zagreb.¹⁴ Utvrđena je starost drveta od 315 godina, odnosno godina 1663, što odgovara vremenu kandijskog rata (1645–1669). Ovaj podatak navodi na zaključak da je građena u toku tog rata za turskog razdoblja, a isto bi se moglo utvrditi i za pojačanje istočnog zida sve do jugoistočnog ugla koji je bio također armiran drvenim gredama, hatulama. Nije sačuvan završetak kule, jedino se prema crtežu Petra Corira s katastika franjevačkog samostana u Imotskom vidi da je bila pokrivena stožastim krovom. Platforma za branitelje mora da se nalazila pod krovom do koje se dolazilo drvenim stubama.

Za ovakvu vrst poluokrugle kule-bastiona ispunjene unutrašnjosti sa platformom za topove našla sam podatak u nacrtu kninske tvrđave iz 1688. godine¹⁵ da se naziva Topana. Isti naziv nalazim na crtežu poluokruglog bastiona ispunjenog zemljom na tvrđavi Zadvarje. Oba nacrtu kao i imotski radili su mletački vojni inženjeri nakon osvajanja ovih tvrđava u ratovima s Turcima.

Da bi se došlo do ovog ulaza na tvrđavu ispred poluokrugle kule nalaze se stepenice branjene sa sjevera zidom debljine 70–80 cm s puškarnicama. Čitav prolaz pod liticama na kojima se dižu istočne zidine gornjeg prostora zaštićen je zidom s puškarnicama i poluokruglom kulom donjeg prostora. Za sada nije moguće ustanoviti izgled cijelog zida i kule jer su sasvim obrasli bršljanom. Međutim, koncem 1982. godine započelo se s radovima na njegovom uklanjanju

¹³ P. Andelić, Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Sarajevo 1973, str. 103–4.

¹⁴ Analizu radioaktivnim ugljikom ¹⁴C u Institutu »Ruđer Bošković« u Zagrebu izvršila je prof. dr Adela Šliepčević 1978. god.

¹⁵ B. Bezić, Prilog poznavanju kninske tvrđave, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22, Split 1980, str. 143.

što će omogućiti uvid u ovaj dio tvrđave i zaštitne radove. Konzervacija je započela na glavnom gornjem prostoru Topane, na najistaknutijem dijelu tvrđave koji je ujedno bio i najviše oštećen.

JUŽNA ZIDINA.

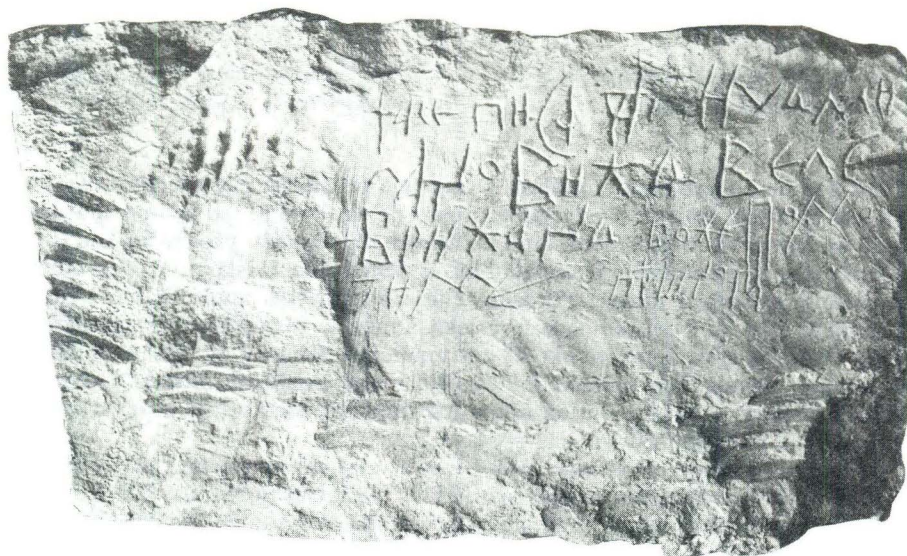
Jugozapadni ugao tvrđave nad Modrim jezerom zaobljen je prema vani sa zakošenjem od temelja. Na samom je uglu s unutrašnje strane niša visine 2,40 m za koju je ustanovilo da je služila za zahod. Na podu niše razaznaju se tragovi gredica koje su podržavale drveni pod, a ispod njega vidi se kosi kanalić koji izlazi prema jezeru. Desno od niše razaznavao se početak zapadnog zida prema jezeru koji je u cijelosti nestao. Nad pronađenim temeljima širine 1 metra izveden je nanovo zid visine oko metar nad sadašnjom razinom unutrašnjeg terena. Zid je dužine 8 metara, koliko su bili vidljivi temelji starog zida. Zid je izveden s dva vanjska lica i ispunom od betona s lomljenim kanenom, a fuge su zatvorene produžnim vapnenim mortom s dodatkom riječnog pijeska iz Turjaka kod Sinja. Ovakav način rekonstrukcije zidova primjenjivan je i na svim ostalim zidovima koje se rekonstruiralo. Istim mortom zatvorene su fuge na vanjskoj strani ovog ugla.

Proboj dvostruke zidine za prolaz vodovodne cijevi rekonstruiran je do visina 1 metra nad sadašnjom unutrašnjom razinom. Vanjski je zid malo viši da ga se istakne od unutrašnjeg pojačanja. Prilikom radova na ovom dijelu zidine otkrivena su dva zida širine 70 cm ispod sadašnje razine koji se pod pravim kutom spajaju kroz unutrašnji zid pojačanja sa starijim vanjskim zidom. U iskopu uzduž dvostrukog zida nađeno je dosta ulomaka keramike, kovanih željeznih čavala, raznih veličina ulomaka zemljanih lula, željezna potkovića vojničke čizme, te mnoštvo životinjskih kostiju među kojima i veprovi zubi. Svi ovi nalazi još nisu ispitani. Tu je potrebno izvršiti sondažna arheološka iskapanja. Iza srednjeg dijela južne zidine u dubini od 40 cm nađen je kamen od muljike dimenzija 10×25×40 cm površno priklesan. S jedne strane, očito vanjske, malo je uglačan i na tom mjestu urezan je natpis bosančicom, a glasi: Ase pisa Radić Milanović velebrižan Bože pomози meni grišniku.¹⁶

Na vanjskom romaničkom zidu središnjeg dijela južnih zidina najprije su sanirana vrata. Radi učvršćenja zida nad nestalim nadvojem izvedena je armirano betonska ploča na visini nađenih okruglih udubina za koje se pretpostavlja da su ostaci greda. Strane vrata u debljini zida imaju isti izgled kamena i način zidanja kao vanjsko lice, djelomično su sačuvane u visini oko 1,50 m. Kamenog okvira nije bilo. Ugao vrata nad pragom sa rupom za osovinu vratnica je nestao kao i središnji dio praga. Svi nestali dijelovi izvedeni su u betonu radi stabilnosti cijelog otvora. Površina betona nije u istoj ravni s vanjskim licem zida kako bi se i time istakla postignuta statička stabilnost, ali ne i mogući izgled vrata koji nije poznat. Niša nad vratima, odnosno prozor koji zauzima ci-

¹⁶ Natpis je pročitala prof. Benedikta Zelić Bučan, Split 1978. god. Ime Radić bilo je često u srednjovjekovnoj Hercegovini u XIV–XV st. *M. Vego*, Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini, »Hercegovina« časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe, Mostar 1981, str. 279.

jelu širinu romaničkog zida, učvršćena je također armirano-betonskom pločom jer je i tu nadvoj nestao, a ostatak zida bez vanjskog lica konzolno stršio. Čitava površina iznad vrata ostala je bez vanjskog lica. Tragove drvene armature nije se primijetilo. Da bi se ovaj dio zida sačuvao od daljnjeg rušenja izvedeno je novo kameno lice do polovine visine prozora, uzimajući u obzir izgled zida na fotografiji iz 1901. godine. Okomite fuge koje se uočavaju lijevo i desno od prozora, nađene su i na zidu te su novim kamenim licem i naznačene. Prostor između lica zida i urušene unutrašnjosti punjen je betonom. Radi boljeg učvršćenja novog lica unutrašnjosti zida postavljena su čelična sidra na svakih pola metra po dužini i izmjenično na istom razmaku po visini. Ostali dio zida, odnosno njihove unutrašnjosti iznad novog lica ostavljen je na zatečenoj visini i nakon čišćenja učvršćen između kamenova. Time su pukotine zatvorene, da se spriječi utjecaj atmosferilija. Bočne odronjene strane ovog zida poduprte su slojem kamenja u produžnom vapnenom mortu sa riječnim pijeskom. Time su i bokovi zida zatvoreni i spriječeno odronjavanje. Naročito je bio ugrožen istočni bok koji je konzolno visio. Fuge novog i starog lica zida zatvorene su istim mortom. Originalni mort na cijelom potezu vanjske zidine sastojao se od vapna pomiješanog s riječnim šljunkom čija su zrna dostizala i do 1,5 cm. promjera. To je i doprinjelo otvaranju šupljina zbog kojih se zid obrušavao kad je ostao bez vanjskog lica.

Kamen s natpisom u bosančici s gornjeg prostora imotske tvrđave (snimak Ž. Bačić)

Unutrašnji zid pojačanja prema romaničkim vratima imao je pukotinu koja se širila prema gornjem završetku. Ona je zatvorena betonom s uloženim čeličnim sidrima. Površina betona ostala je vidljiva. Istočni bok ovog zida poduprt je na isti način kao kod vanjskog zida. Gornja površina i zapadni bok zida su čvrsti te na njima nije trebalo raditi.

Na jugoistočnom uglu istražena je prostorija presvođena bačvastim svodom. Nanos zemlje i kamenja dosizao je skoro do svoda. Odstranjeno ga je u visini od 3 metra. Pronađeno je pet stuba kojima se silazilo u prostoriju. Nije nađeno popločenje, otkriven je završetak zida unutrašnjeg pojačanja i temelji zidanih dovratnika, a time i širina vrata. Ova prostorija ima prozor prema jugu širine 40 cm bez skošenih strana. Nadvoj prozora bio je urušen. Uopredo s ovom prostorijom sa sjeverne strane nalazi se druga, veća čiji se svod urušio

Dio željezne topovske kugle sa imotske tvrđave (snimak Ž. Bačić)

Neupotrebjene olovne pušćane kugle sa imotske tvrđave (snimak Ž. Bačić)

1933. godine po kazivanju mještana. Ova druga prostorija nije još istražena. Postojeći bačvasti, kameni svod manje prostorije sastavni je dio južnog vanjskog zida tvrđave, dok je uz istočni samo prislonjen. Zid između prostorija, kao i sjeverni zid veće prostorije nije sastavni dio istočnog zida. U iskopu iz presvođene prostorije nađeno je mnogo ulomaka željeznih topovskih kugli. Ulomci manjih promjera od 5 do 8 cm punog su presjeka, a neki su sa šupljinom i rupicom za fitilj. Ulomci kugla, promjera oko 28 cm, imaju stijenke od 1 do 3,5 cm. debljine. U šupljini južnog zida nađeno je nekoliko neupotrebljenih pušćanih olovnih zrna promjera 14 mm jer je na njima još štapić zaostao od lijevanja u kalup. Preko zrna i štapića vidi se crta spoja kalupa.¹⁷

Jugoistočni ugao prostorije, koji je ujedno i ugao tvrđave, morao je biti srušen skoro do temelja zbog velike rastresitosti u unutrašnjosti zida. Zid je rekonstruiran do zaštitne visine iznad svoda prostorije. Vanjska su lica izvedena priklesanim kamenom, a unutrašnjost betonom s lomljenim. Nestali dio svoda nad ulazom prostorije rekonstruiran je prema mletačkom nacrtu, zatvorena je rupa na sjevernoj bočnoj strani svoda te iznad prozora. Rekonstruiran je i nadvoj prozora debelim pločastim kamehom, a njegova visina uzeta je od originalnog

¹⁷ P. Andelić, n.dj., str. 133. U istraživanju ruševina Bobovca, utvrđenog srednjovjekovnog grada bosanskih vladara, nađen je kameni kalup za lijevanje olovnih pušćanih zrna.

donjeg praga do početka svoda prostorije. Postojeći dio svoda građen je pločastim kamenom postavljenim prema osi luka bačvastog svoda, povezanim vapnenim mortom uz dodatak crljenice. Rekonstrukcija nad ulazom izvedena je na isti način, ali sa produžnim vapnenim mortom. Gornja strana svoda izvedena je ulaganjem kamenova u cementnu masu tako da atmosferilije ne prodiru u svod. Nikakvih podataka nema o tome što se nalazilo iznad svoda. Jugoistočni ugao vanjskih zidina rekonstruiran je na visinu od 55 do 85 cm. iznad svoda.

ISTOČNA ZIDINA.

Vanjski zid bio je vrlo trošan. Visina mu je nešto niža od zida unutrašnjeg pojačanja. Od ove visine samo polovina, i to donja imala je vanjsko lice. Dio bez lica bio je iste strukture kao i južni vanjski zid. Nisu se mogle uočiti linije poravnanja. Da bi se ovaj dio zida zaštitio od odronjavanja izvedeno je novo kameno lice. Radi bolje stabilnosti uložena su čelična sidra i učvršćena u unutrašnjost zida na svaki metar po dužini, a po visini izmjenično na svakih pola metra. Šupljine između lica zida i unutrašnjosti punjene su betonom. Gornja površina zida zatvorena je ulaganjem lomljenog kamena u produžni vapneni mort s nagibom radi otjecanja kišnice. Istim mortom zatvorene su sve fuge.

Unutrašnji zid pojačanja nije pokazivao trošnost kao vanjski, iako mu je strana prema unutrašnjosti tvrđave mjestimično bez vanjskog lica s tragovima uzdužne drvene armature. Druga strana nije izgubila vanjsko lice jer je bila prislonjena uz vanjski stari zid. Ovaj zid konzervirat će se u idućim radovima.

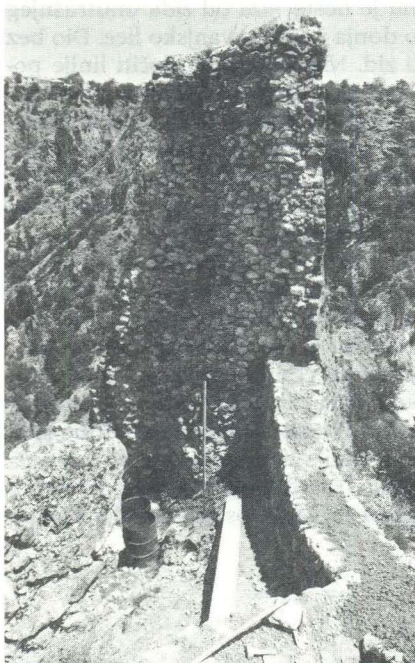
Spoj istočnih zidina s poluokruglom kulom izveden je na osnovi pronađenog temelja zida širine 1 m i tragova na boku kule. Izveden je na već opisani način s dva lica i ispunom lomljenim kamenom u betonskoj smjesi. Visina zida uzeta je samo onoliko koliko je bilo potrebno radi stabilizacije istočnih zidina, spoja s ostatkom zida koji podržava sloj zemlje na tom uglu gornjeg prostora tvrđave i same kule. Ovaj spojni zid utemeljen je, kao i ostaci temelja koji su tu nađeni, na samom živcu kamenu.

SJEVEROISTOČNA POLUOKRUGLA KULA.

Ova kula temeljena je na živcu kamenu. Na vanjskom lagano zakošenom platnu nije pokazivala pukotine, ali na dva mjesta otpalo joj je vanjsko lice zida, jedno pri dnu, a drugo pri vrhu. Ovo drugo pojavilo se nakon potresa 1974. godine. Oba mjesta su čišćena i prana vodom, a onda ispunjena betonom s lomljenim kamenom te zatvorena novim kamenim licem. Unutrašnja strana kule na isti je način čišćena. Tu je stari mort pokazivao primjesu crljenice. Gornji dio kule konzolno je visio. Da bi se postigla statička stabilnost izrađena je armirano betonska konstrukcija podupirača s dva stupa spojena na vrhu gredom i temeljena na živcu kamenu u podnožju. Ova konstrukcija ostavljena je vidljivom, dok je ostala površina izvedena »odronjeno«, osim pri dnu gdje je izvedeno zidano podnožje slijedeći ravnu liniju iz mletačkog nacrtu.

Prolaz stepenica uz kulu sa sjevera zatvoren je rekonstruiranim zidom do zaštitne visine, a iste širine kao i postojeći zid s puškarnicama.

Zapadno uz kulu djelomično je otkopana cisterna koja je bila potpuno zasuta zemljom i šutom. Njezin položaj je naznačen u mletačkom nacrtu. Promjer joj je 2,50 m. Iznutra je ožbukana debelom žbukom s dodatkom mljevene cigle i crljenice. Primjećuje se sužavanje s jedne strane prema vrhu. Oko cisterne je zaštitni pojas omeđen s dvije strane zidom. Pojas završava debelom oko 10 cm izolacijskom žbukom iste vrsti kao i na obrubnim zidovima i s unutrašnje strane cisterne. Daljnji radovi na čišćenju još predstoje.

Sjeveroistočna poluokrugla kula gornjeg prostora imotske tvrđave tokom radova i nakon postavljanja armiranobetonske konstrukcije 1978. god. (snimak Ž. Bačić)

U nasipu zemlje i kamenja koji je prekrivao cisternu nađena je polovina kamene topovske kugle promjera 18 cm i dvije manje od 8 cm promjera. Ove dvije nisu pravilne kugle već malo izduženog oblika. U podnožju ostatka zida koji podržava sjeverni rub gornjeg prostora tvrđave nađen je dio stupića od mekanskog kamena, muljike kvadratnog presjeka 18×17 cm i visine 35 cm. Uglovi stupića su sa sve četiri strane fino otklesani u širini od 2 cm, a pri vrhu se u blagom luku opet vraćaju na pravi kut. Pri vrhu stupića na jednoj strani primjećuje se profil od tri zaobljene trake, dok su ostale strane očito otučene. Trake su široke oko 2,5 cm. Sve četiri strane stupića su fino obrađene.

DONJI PROSTOR.

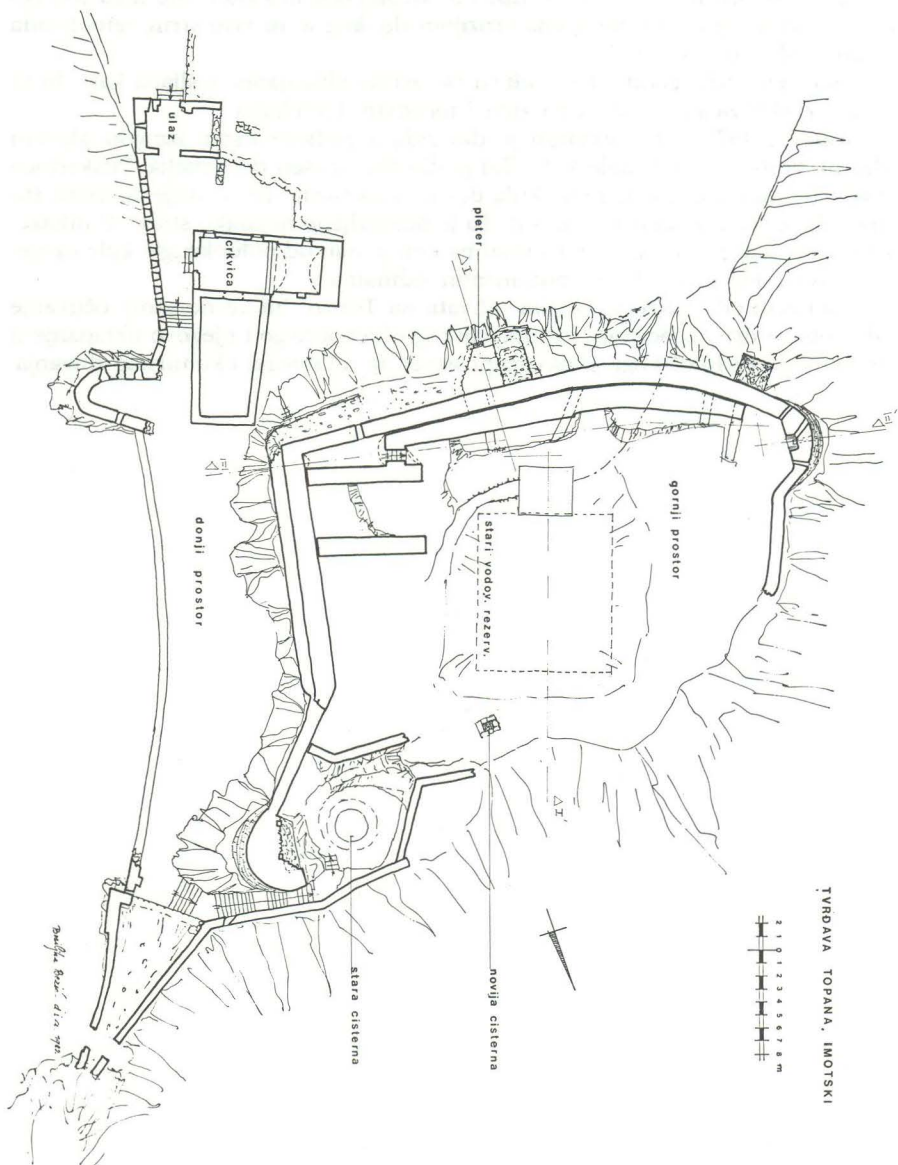
Zid donjeg prostora ograđuje pristup ka gornjem. Oni su sada zajedno s glavnim ulazom i poluokruglom kulom potpuno prekriveni bršljanom ispod kojega se naziru na više mjesta rupe od odronjenog lica zida. Isto tako primjećuje se da je na nekim mjestima erozijom tla, koji je tu vrlo strm, temelj zida ostao doslovno u zraku.¹⁸

Koncem 1982. godine započeli su radovi na uklanjanju bršljana kako bi se mogli izvršiti zaštitni radovi na zidu i njegovim temeljima.

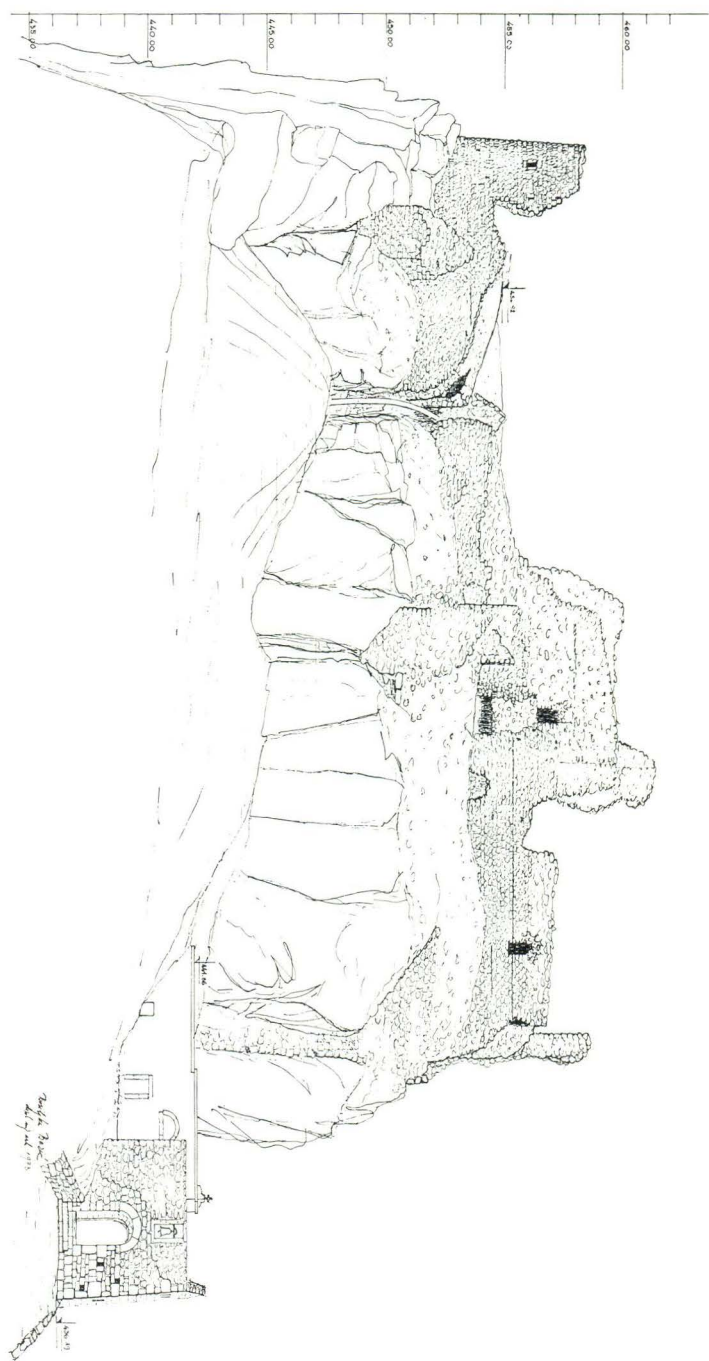
Godine 1978. rekonstruiran je dio zida s puškarnicama između glavnih ulaznih vrata i poluokrugle kule. Taj je dio bio urušen do temelja. Puškarnice rekonstruiranog dijela uz samu kulu došle su na razinu unutrašnje površine što znači da je taj dio naknadno nasut. Tu je postavljeno nekoliko stuba. U mletačkom nacrtu tu je naznačen zid s vratima koji je išao od poluokrugle kule uz sjeverni zid crkvice do klisure pod južnim zidinama.

Konačni cilj konzervatorskih zahvata na Topani bit će ne samo očuvanje od propasti ovog značajnog fortifikacijskog objekta nego i njegovo uklapanje u životne tokove Imotskoga, u okviru prostora za rekreaciju i kulturnog zbivanja.

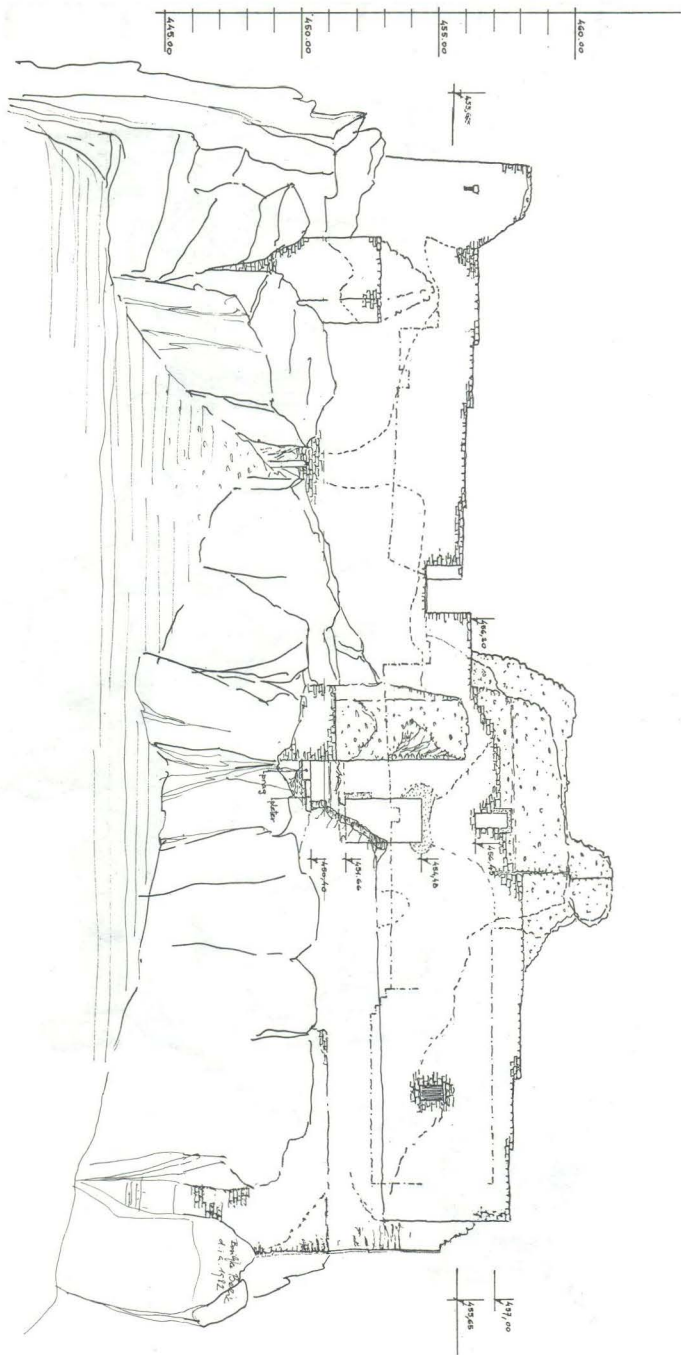
¹⁸ Pregled zidina izvršio Miro Čagalj, dipl. ing. građ. Građevinski institut, OOUR Fakultet građevinskih znanosti u Splitu.

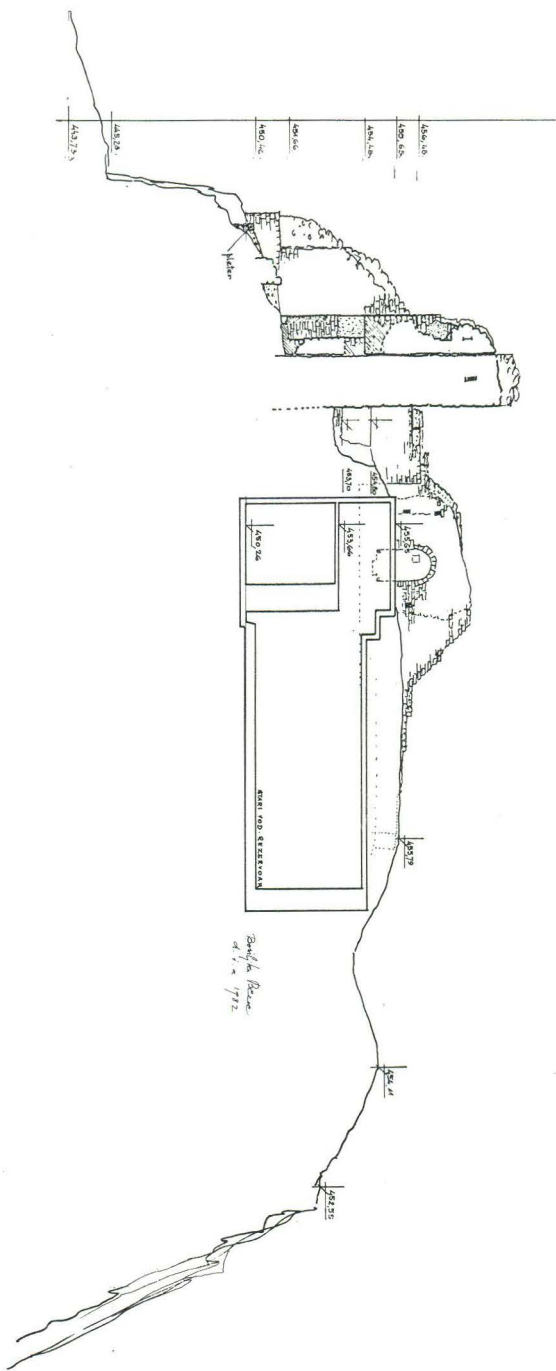
Imotski, Tvrđava Topana, tlocrt. (crtez B. Bezić dipl. ing. arh)

Južno pročelje imotske tvrđave, Arhitektonski snimak 1973. g. (B. Bezić, dipl. ing. arh.)

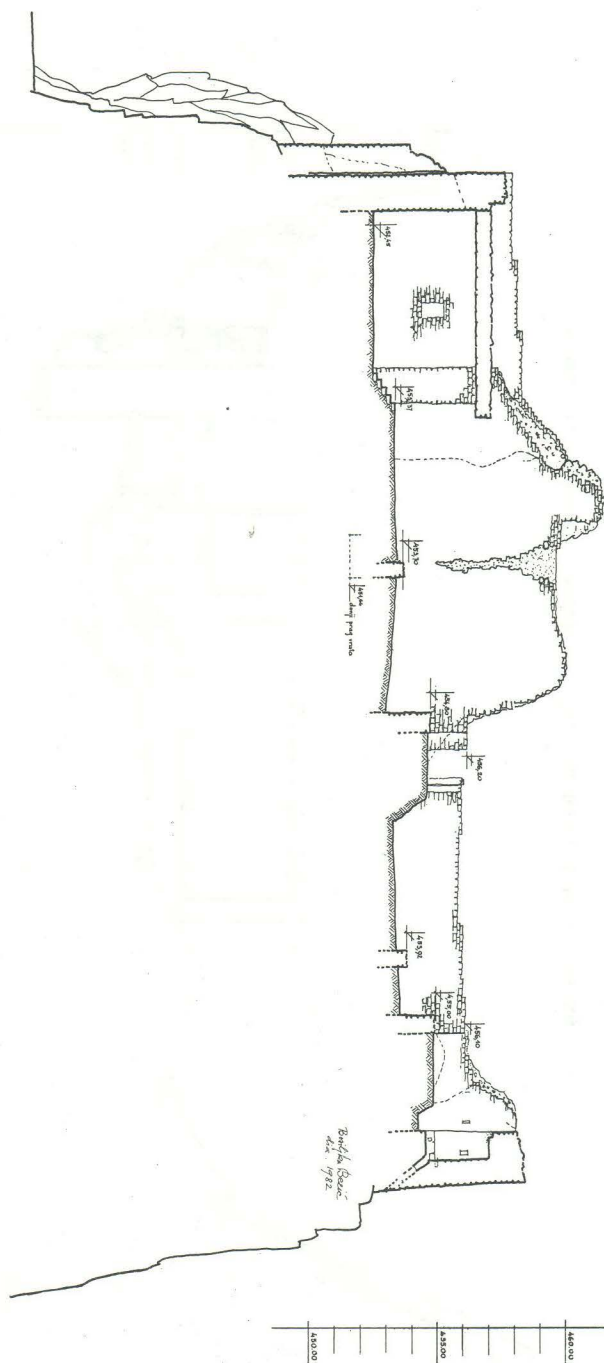

Južno pročelje imotske tvrđave nakon konzervatorskih zahvata 1982. god. (crtež B. Bezić, dipl. ing. arh.)

Imotska tvrđava Topana, presjek I-I, 1982. god. (crtež B. Bezić, dipl. ing. arh.)

Imotska tvrđava Topana, presjek II-II, 1982. god. (crtež B. Bezic, dipl. ing. arh.)

LA FORTERESSE TOPANA D'IMOTSKI

Bosiljka Bezić

La forteresse d'Imotski se compte parmi les forteresses médiévales les plus importantes de l'arrière-pays dalmate. Elle est mentionnée pour la première fois dans les écrits de Constantin Porphyrogénète (milieu du X^{es.}) et, plus tard, dans les sources médiévales, en tant qu'oppidum, castellum, castrum. Elle se trouve sur une falaise au-dessus du Lac bleu, sur les pentes du mont Podi, au-dessus d'Imotski.

Sa forme du début du XVIIIes., nous est donnée par un dessin qui se trouve dans les Archives d'Etat de Venise. Son aspect, dans la seconde moitié du XVIIIes., est documenté par le dessin de Petar (Pierre) Corir, sur la page de titre du registre cadastral du couvent des Franciscains d'Imotski, datant de 1774. L'état de la forteresse au début du XXes. est visible sur les cartes postales de cette époque. La forteresse se compose d'un espace supérieur avec de solides murailles doubles et une entrée à l'angle nord-est, défendue par une tour semi-circulaire, et d'un espace inférieur avec entrée également protégée par une tour semi-circulaire. Les avant-murs devant les murailles méridionales, représentés sur des plans ont complètement disparu. A également disparu la muraille occidentale de la forteresse donnant sur le Lac bleu.

Depuis les temps les plus reculés, la forteresse se renforce et se répare. Avec l'apparition des armes à feu, les murs se renforcent des côtés méridional et oriental. En 1493, la forteresse tombe aux mains des Turcs et devient le centre du pouvoir militaire et administratif, ce qu'elle reste jusqu'en 1777. Pendant les guerres turco-vénitiennes, la forteresse se répare et on rajoute des murs. Après le départ des Turcs, en 1717, les autorités vénitiennes envoient à Imotski, Ivan (Jean) Macanović, de Trogir, membre de notre célèbre famille de constructeurs, pour rénover la forteresse après les destructions causées par les guerres. Il rénove la porte d'entrée principale et le mur à meurtrières. Une fois passé le danger turc, la forteresse perd de son importance stratégique. Elle est finalement abandonnée en 1816, et nous est arrivée en état de ruine presque complète. En 1973 se pose la question de la conservation de ses murailles; on fait des relevés de la situation existante et on élabore une documentation en vue de l'exécution des travaux de sauvegarde. En 1978, ces travaux commencent dans la partie supérieure de la forteresse, grâce aux moyens associés des communautés autogérées d'intérêts dans le domaine de la culture de la République et de la Commune. En 1983, les travaux de sauvegarde concernant les murailles doubles méridionales et orientales et les réparations de la tour semi-circulaire de l'espace supérieur- ainsi que du mur à meurtrières proche de l'entrée de l'espace inférieur- étaient terminés. On travaille actuellement à enlever le lierre qui recouvre entièrement la muraille orientale de cet espace.

Pendant les travaux effectués dans l'espace supérieur, la vieille porte romane- située du côté méridional des murailles et qui avait été murée à l'occasion de la construction du mur intérieur de renforcement- a été retrouvée. Au bord d'un rocher haut d'environ 4—5 m, a été découvert, devant cette porte, un seuil en pierre, donnant probablement accès à un escalier en bois venant de l'espace inférieur. Une partie de ce seuil est constituée par un pilastre de chancel paléocroate, orné de motifs d'entrelacs avec couronnes à trois fils, nouées, et rainure pour la dalle du puits.

Le long de la partie intérieure de la muraille on a détéré une pierre avec inscription en écriture »bosančica«. A l'angle sud-est, a été déblayé un espace voûté en pierre, et, à trois endroits, à une profondeur d'environ 1,50 m, on a découvert des murs reliés à l'ancienne partie extérieure des murailles méridionales.

Le but final des travaux de sauvegarde effectués sur la forteresse Topana n'est pas seulement de veiller à la protection de cet important ensemble fortifié, mais aussi de l'insérer dans le cours de la vie d'Imotski, dans le cadre de manifestations récréatives et culturelles.